
ANNEGRET HEITMANN

HERMAN BANG – EN KLASSIKER ‘REVISITED’

ANMELDELSE AF

Peer E. Sørensen: *Vor Tids Temperament. Studier i Herman Bangs forfatterskab*, København, 2009 (Gyldendal)

Jeg må indrømme, at jeg i mange år har haft en stille og sikkert urealistisk drøm om engang at skrive en bog om Herman Bang. Jeg havde nogle spredte ideer, og jeg syntes, at forskningssituationen vedrørende en af de mest betydningsfulde danske forfattere nærmest var desolat. Indtil for kort tid siden var editionssituationen ligeledes beklagelsesværdig: Først for nylig, i forbindelse med 150 års jubilæet, udkom der en videnskabelig værkudgave og et stort antal af hidtil (i bogform) upublicerede tekster. Forskningen bestod af ganske få ældre monografier, en række artikler, frem for alt om hovedværkerne *Stuk*, *Haabløse Slægter* og de mest kendte noveller. Desuden findes der nogle arbejder med aktuelle tematiske indfaldsvinkler som forfatterens homoseksualitet, hans journalistik eller hans forhold til det fremmede. Lidt forenklet kan man sige, at Herman Bang fremstod som en outsider-figur i Danmark. Det skyldtes ikke bare hans seksuelle orientering, men navnlig også hans position i forhold til Georg Brandes og dennes kreds, der tjente som uanfægtet målestok for modernitet og klassikerstatus. Jeg mente altså, at der manglede en stor grundlæggende bog, der behandlede forfatterskabet som helhed og indsatte det i en international, modernitetsteoretisk kontekst. Denne bog har Peer E. Sørensen nu skrevet. Og det kan man kun hilse velkommen, for det er en vældig god bog! At den er informativ og lærd, har anmelderne allerede fremhævet og stort set været enige om. Spørgsmålet er, om den sætter en afgørende ny standard og/eller åbner op for flere nye spørgsmål i et længe – om ikke overset – så dog underbelyst forfatterskab.

Det er jo kendt, at Peer E. Sørensen ikke bare er en meget erfaren skribent med anerkendte bøger om en hel del store forfatterskaber bag sig, men også med en omfattende akademisk horisont, som giver ham lov til suverænt at inddrage samtidig tysk, fransk eller russisk litteratur og henviser til tidens aktuelle filosofiske eller videnskabelige diskurser og relevante forskningspositioner. Det bliver hurtigt tydeligt, at bogen er et resultat af en intensiv og langvarig beskæftigelse med Bangs værk og hans tid. Men derudover er Sørensen også en sikker stilist, der formår at

gøre bogen læseværdig og nemt tilgængelig. Den er præsenteret på en meget tiltalende måde, med illustrationer i form af forfatterportrætter og tematisk relevante billeder. Den nærmest skjuler sin lærdom og akademiske baggrund, idet den ikke bruger et udpræget litteraturvidenskabeligt fagsprog og heller ikke er forsynet med fodnoter (som jeg må indrømme, at jeg savner!). Til gengæld er det i kraft af et meget nyttigt navne- og værkregister såvel som en udførlig bibliografi over primær- og sekundærkilder let at orientere sig i bogen, når man vil arbejde med den.

Dens uprætentiøse stil og argumentationsmåde kunne måske forføre én til at nikke anerkendende under læsningen og tro, at det, der siges om Bang, er ganske rigtigt, men ikke særligt opsigtsvækkende. Men det er en fejlslutning: Bag den let forståelige og indlysende argumentation skjuler der sig et stort antal stærke teser, nye indsigter, påstande og indfaldsvinkler til forfatterskabet. Det er måske først, når man genlæser den eller arbejder med bogen, at man opdager dens vægt. Den rummer flere meget bemærkelsesværdige sætninger som “Realistiske værker er masker” (108) eller “Kaos er formen for alting” (174) eller “[Bang] anvender melodramatiske mønstre uden at tro på melodramaets metafysik” (194) eller “Bangs stil er et ekkorum for det ikke-litterære” (44). Sådanne påstande, som tit optræder i slutningen af en passage, argumenteres der selvfølgelig for, men de giver stadigvæk stof nok til eftertanke og til fortsat arbejde med forfatterskabet. De indeholder stærke teser, koncist og elegant formuleret, underbygget af argumenter, men de savner ikke innovativ tænkning og provokativ kraft.

Bogen består af ni kapitler og en introduktion, hvori det annonceres, at argumentationen vil følge tre “sammenhængende spor” (7): et æstetisk, et historisk og et personligt. Bogen er ikke organiseret som en kronologisk gennemgang af værkerne, selv om udviklingen fra de tidlige prosaeksperimenter til de sene desillusionerede værker danner rammen omkring argumentationen, og de vigtigste tekster får en mere eller mindre udtømmende omtale. Mest plads gives der til den sidste roman, *De uden Fædreland* – (tankestregen, som hører med til titlen, mangler gennemgående i bogen), men også *Haabløse Slægter*, *Stuk*, *Ludvigsbakke*, *Det hvide Hus*, *Det graa Hus* og *Mikaël* behandles ret udførligt. Blandt novellerne vies “Frøken Caja”, “Irene Holm” og “Ravnene” en grundig læsning, mange af de andre nævnes og inddrages forskellige gange i argumentationen, uden at de egentlig analyseres. Registret gør det muligt at orientere sig, hvis man søger idéer og teser om enkelte tekster, som kun nævnes spredte steder i bogen. Lidt forbavsende kan det være, at de to mest populære romaner *Tine* og *Ved Vejen* ligesom nogle af de meget kendte noveller (“De fire Djævlø”, “Fratelli Bedini”, “Charlot Dupont”) ikke får en længere separat omtale, men bogens formål er jo hverken at give udtømmende tekstanalyser eller en traditionel gennemgang af værket, men at udvikle en bestemt argumentationslinie, hvortil det mest relevante materiale fra forfatterskabet udvælges.

Det vigtigste nyskabende perspektiv på værket fremsættes i kapitel II, som refererer de grundlæggende idéer i Herman Bangs poetik. Lige fra begyndelsen drejer fremstillingen af forfatterskabet sig altså om en bestemt form for realisme, om æstetik, mimesis, stil, blik, fortællemåde, struktur, kort sagt: om litteraturens ‘hvor-

dan?’. Bangs værk bestemmes ikke først og fremmest af dets temaer, dets politiske holdning eller dets personlige erfaringsbaggrund, men det karakteriseres æstetisk. Sørensen viser – både i dette indledende kapitel, hvor der inddrages referencer til forfatterens journalistik og frem for alt til hans poetologiske tekster, men også hele vejen gennem bogen – at Bang var en meget bevidst skabende kunstner, hvis poetik hvilede på det grundlag, at hans realisme var en “simuleret og kalkuleret tilfældighed” (61), som skulle frembringe en mimesis af den moderne verden og dens grundlæggende kontingenserfaring gennem “defokusering” (78) og “mærkværdiggørelse” (98).

Det er måske ikke grundlæggende nyt i sin helhed, selvfølgelig har man (siden Møller Kristensens afhandlings-klassiker) kendt til Bangs impressionistiske fortælle-måde, til hans fænomenologiske stil og hans tilbageholdende fortæller. Men det lykkes Sørensen at præsentere radikaliteten i Bangs program og hans eksperimenterende praksis, han tilspidser formens finesser, og han funderer forfatterens poetik i en modernitetshistorisk kontekst, ikke mindst ved at relatere den til den samtidige europæiske diskursivering af modernitetserfaringen. Når der f.eks. er tale om dekadence, inddrages Bourgets kendte tekst, hvor dekadence ikke forstås som en politisk eller kulturel forfaldshistorie, men som æstetisk produktiv fragmenteringsteknik. For at udvikle de mange facetter, som Bangs realismeforståelse indeholder, inddrages der hele tiden referencer til samtidig europæisk litteratur. På tankevækkende vis placeres hans prosa mellem Balzac, Zola og Flaubert. Der er hverken tale om indflydelse eller om direkte sammenligning, men om beslægtede, og alligevel forskellige moderne repræsentationsmåder, som kan gengive traumatiske erfaringer, virkelighedstab, fremmedfølelse, meningsfravær, kontingens, illusioner og melankoli. Bangs stil fremstår som et eksperimentelt forsøg på at gengive modernitetens erfaring, derfor er hans “realisme [.. en] diskursmimesis” (44), derfor er den “skep[tisk] over for den arvede formverden” (62), derfor er hos ham “kaos fastholdt som et parameter” (61).

Denne karakteristik kan give anledning til mange nye læsninger ud over dem, denne bog allerede byder på. Den indeholder ‘food for thought’ og indfaldsvinkler til nøjagtige tekststudier og en ny diskursiv positionering. Afgørende er, at Bangs form, stil og fortælle-måde ikke bare indsættes i en europæisk litterær kontekst, men frem for alt i en international diskursiv sammenhæng. I den senere tid er den internationale modernitetsforskning kommet frem til et meget mere nuanceret billede af de afgørende diskurser og tankemønstre, som anses for at være prægende. Mens man traditionelt har karakteriseret tiden omkring 1900 med nøgleord som fremskridt, evolution, storby, fremmedgørelse og dekadence, har man i nyere tid talt om nerver, kraft, vitalitet, entropi, immunitet, rensningsfantasier, oprindelsesmyter eller primitivisme. Sørensens bog åbner op for en ny, mere nuanceret og ambivalent forståelse af moderniteten, og den sætter spørgsmålstejn ved nogle af de vedtagne ideer, idet den belyser, at Bang ikke afspejler eller følger dem, men at hans værk altid frembringer ambivalenser.

Ambivalens er det centrale ord i det nye Bang-billede, som Sørensen præsenterer.

Han viser forfatterens position mellem Balzac og Flaubert, mellem patos og ironi, mellem kitsch og kunst, mellem realisme og allegori, mellem refleksion og naivitet. Selvfølgelig er ambivalens et slags trylleord i litteraturvidenskaben, men her fyldes det med en specifik mening, idet det bruges til at vise noget meget karakteristisk ved Bangs prosa, som samtidig knyttes til modernitetsteoretiske overvejelser: “[A]mbivalensen er modernitetens vandmærke i hans tekster”, skriver Sørensen (195).

Specielt det relativt korte femte kapitel om melodramaet er en guldgrube for ethvert forsøg på at efterspore de indre modsigelser, som måske har forhindret, at Bang har opnået samme internationale berømmelse og anerkendelse som Ibsen eller Strindberg, selvom han i sin samtid var lige så kendt som dem, og selvom hans værk er en lige så seismografisk modernitetsdetektor som deres. Især i oversættelser kan det volde vanskeligheder at ramme den melankolske tone, den patetiske, sommetider kitschede diskurs, den følelsesladede prosa i en fortælling som f.eks. “De fire Djævlø”.

Sørensens overvejelser og teser giver anledning til at genvurdere disse vanskelige elementer i Bangs prosa, afvigelserne fra den impressionistiske stil og fra den usynlige og tilbagetrukne fortælle måde. Bangs realisme har mange sider, *Vor Tids Temperament* åbner op for at spørge til funktionaliseringen af de melankolske eller melodramatiske elementer i værket. Her vises ambivalenserne: de stærke følelser over for ironien, den sentimentale længsel efter en tabt verden over for modernitetens tempo, det patetiske over for det desillusionerede. Det er vigtigt at fokusere på disse meget forskellige sider af forfatterskabet, som dog hænger sammen, og jeg tror, at bogens grundtese, at “Ambivalensen er det fascinerende” (23), vil føre til fortsat beskæftigelse med værkets indre modsigelser. De mere udførlige tekstlæsninger sigter netop mod at fremhæve ambivalensernes strukturelle betydning. Om *Stuk* hedder det sammenfattende: “Bogen rummer derfor en realisme, som den selv synes at undergrave til fordel for et melodramatisk metafysisk spekulanteri” (s. 168), og om *Mikaël* resumeres der “Bogen er tvetydig både i tekstur og struktur: Den siger ét og samtidig noget andet, der siger det første imod” (325). Denne betoning af tvetydighederne fremkalder nysgerrighed. Selv om Sørensens bog indeholder mange definitive udsagn om værket, lukker den ikke Bangs forfatterskab, men åbner op for fornyet interesse.

De to nævnte spor, det æstetiske og den internationale kontekstualisering, hænger meget tæt sammen. Ikke kun Bourgets dekadenceteori, men også Nietzsches historiefilosofi, psykiatridebatten eller Freuds traumbegreb har både indholdsmæssige og formale implikationer, og det er netop diskursanalysens og litteraturvidenskabens opgave at vise denne sammenhæng. Det tredje spor er efter min mening underordnet disse to, selv om Sørensens bog åbner (og slutter, på en meget elegant måde) med det personlige perspektiv. Her er det de kendte biografemer som familiens betydning, nederlaget fra 1864, storbyerfaring, forfatterens homoseksualitet og den langvarige eksiltilværelse, som der lægges mest vægt på.

Selv om disse biografiske omstændigheder er velkendte, inddrages det personlige på intelligent vis i denne bog: det er ikke led i en reduktiv kausalitetstænkning,

hvor biografien motiverer værkernes opståen, så der fører “en direkte linje fra liv til kunst” (120). Den personlige erfaring er derimod interessant, for så vidt den er en del af en kompleks og frem for alt repræsentativ modernitetsoplevelse. Formidlings- og skæringspunktet mellem selvbiografisk erfaring og det litterære værk er tit kunstnerskikkelsen som “fremmedbestemt eksistens” (236), som “den, der bar alle tidens sygdomme” (125). Mange af kunstner-, skuespiller- og artistfigurerne i værket kan for mig at se læses som selvrefleksive kommentarer også til forfatterens egen produktionsforståelse, ikke bare Mesteren i *Mikaël* og Joán Ujházy i *De uden Fædreland* –, men også f. eks. trapezartisterne i “De fire Djævle” kan ses som figurale repræsentanter af poetologiske selvrefleksioner. Også det biografiske forstås altså som forbundet med det æstetiske og den historiske kontekst; de tre spor udgør et meget tæt net, hvis enkelte elementer griber ind i hinanden og er uadskillelige.

Forbindelsen mellem kunstnertematikken og homoseksualiteten er lige så indlysende. Forfatterens seksuelle orientering ses i denne bog ikke som et tema i værket og heller ikke som “nøglen til Bangs tekster, sådan som Øystein Zierner hævder” (316). Sørensen knytter emnet til de to temaer kunst og eksil og introducerer Elaine Showalters konception “bitekstualitet” (315) for at kunne vise de uforenelige diskurser mellem den socialt dominante hetero- og den camouflerede homoseksuelle diskurs. En større rolle i udredningen af det biografiske spor spiller dog eksilbegrebet, der heller ikke forstås rent biografisk, men som en perceptionsform (301). Det lange sidste kapitel om *De uden Fædreland* – er organiseret omkring eksil som et “eksistentielt vilkår” (330), der ved det 20. århundredes begyndelse introducerer nye diskursive kontekster som f.eks. nationalisme og race.

“Det er gåderne, der fascinerer ham” (155) skriver Peer E. Sørensen om Bang, og det er gåderne, der fascinerer os, når vi læser hans romaner og fortællinger. Sørensens bog har vist os nogle flere gåder, end vi før var bevidste om, nogle har han selv løst, men der er rædsler nok tilbage for læsere, studerende og andre Bang-forskere at tage fat på. *Vor Tids temperament* har i Bang-forskningen sat en ny standard, som man må forholde sig til i fremtiden; den præsenterer Herman Bang som en international og internationalt interessant moderne forfatter, men den har nok ikke sagt det sidste ord om forfatteren, tværtimod har den givet mange impulser. Den virker tankevækkende og stimulerende, man får lyst til mere Bang! Jeg kan ikke komme i tanke om noget, som jeg vil kritisere eller finder forkert, men jeg kan tænke på mange ting, som man kan arbejde videre med, både med henblik på Bang, men også mere generelt med henblik på det tidlige modernes litteratur. Konkluderende at betegne Bangs litterære teknik som “et negeret højdepunkts æstetik” (357) betyder ikke bare et nyt syn på dette forfatterskab, men implicerer grundlæggende modernitetsteoretiske overvejelser, som er meget inspirerende.

Annegret Heitmann er professor for Nordische Philologie, Universität München.